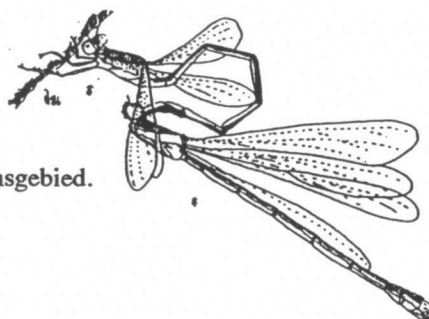

Wat vliegt er in september aan libellen?

Na een lange koude en regenachtige zomer moeten we hopen op nog een paar mooie najaarsdagen. In september maken we nog kans op nog redelijk veel soorten libellen en het zal dan ook zeker lonen nog eens het veld in te gaan. Ook na september kun je nog verbaasd staan over de libellen die je kunt aantreffen. Een soort als de blauwe glazenmaker *Aeshna cyanea* kun je, als je veel geluk hebt nog tot in begin november aantreffen! Het zijn vooral de *Anisoptera*, de grote libellen die tot lang in het jaar, als de dagen steeds korter worden, nog aan te treffen zijn.

Lestes sponsa. Uit "de libellen van het Nederlands-duitsse grensgebied.

De pantserjuffers, *Lestes*

Kenmerken

Alle vier soorten algemenere pantserjuffers kunnen in september nog worden aangetroffen. De mannetjes zijn relatief het eenvoudigst te onderscheiden aan de hand van de binnenste achterlijfsaanhangselen. Van de houtpantserjuffer *Lestes viridis* en de tengere pantserjuffer *Lestes virens* zijn deze aanhangselen erg kort (zie tekening). De houtpantserjuffer is dan te onderscheiden van de tengere pantserjuffer door het (vaal)witte pterostigma en de grotere afmetingen. Bovendien is van de tengere pantserjuffer het achterhoofd geel. Dit laatste kenmerk gaat ook voor de vrouwtjes op en is erg duidelijk. Als je twijfelt, heb je waarschijnlijk geen tengere pantserjuffer. De mannetjes van de gewone en de tangpantserjuffer *Lestes sponsa* en *L. dryas* hebben langere binnenste achterlijfsaanhangselen. Bij de gewone pantserjuffer zijn ze echter min of meer langwerpig, terwijl de tangpantserjuffer meer lepelvormige binnenste achterlijfsaanhangselen heeft.

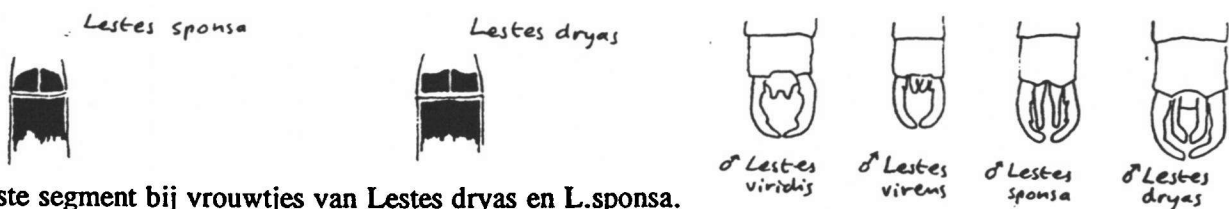
De vrouwtjes zijn moeilijker te onderscheiden. De houtpantserjuffer heeft zoals gezegd (vaal)witte pterostigma's en is het grootst. Let wel op dat de tengere pantserjuffer ook lichte pterostigma's kan hebben. Het gele achterhoofd biedt dan uitsluitel. Van de gewone en de tangpantserjuffer zijn de vrouwtjes buitengewoon moeilijk te onderscheiden. Heb je niet veel ervaring is het belangrijk om naar een paar mannetjes te zoeken, die kun je zonder problemen determineren. De vrouwtjes lijken zich redelijk te onderscheiden doordat de groene tekening op het eerste segment bij de tangpantserjuffer een ongeveer rechthoekige figuur is en bij de gewone pantserjuffer min of meer driehoekig. Sla de tabellen er nog maar eens op na!

Verspreiding..... en opletten!

De houtpantserjuffer is overal in Nederland een algemene soort, die op plaatsen voorkomt waar wat boompjes langs de oever staan, waarin de soort haar eieren afzet. De soort komt ook in zeer voedselrijk water voor.

Het is opletten geblazen voor de tengere pantserjuffer. Dit jaar zijn opvallend veel waarnemingen van deze vrij zeldzame soort gedaan, met name in Drenthe, maar ook in Brabant. Je kunt op zoek gaan naar deze soort door heidevennetjes af te gaan, op zoek naar kleine *Lestes* exemplaren die enigszins geel gekleurd zijn. De soort lijkt een voorkeur te hebben voor heidevennen die enigszins gestoord zijn. Je kunt dit zien doordat er bijvoorbeeld wat riet langs de kant staat. Ook de tangpantserjuffer en de gewone pantserjuffer zijn langs (heide)vennen aan te treffen. De gewone pantserjuffer ook langs andere watertjes als slootkanten met water- en oeverplantenvegetaties, duinmeertjes, weidepoelen etc.

Achterlijfaanhangselen van mannetjes *Lestes* (pantserjuffers).

Eerste segment bij vrouwtjes van *Lestes dryas* en *L. sponsa*.

De winterjuffers, *Sympecma*

Als je geluk hebt kun je in september winterjuffers aantreffen op matig voedselarme plassen en vennen. Het zijn juffers met een (glanzende of dof) groene tekening op het achterlijf. Je kunt ze van de pantserjuffers onderscheiden door de voor- en achtervleugel over elkaar te vouwen. Als de pterostigma's elkaar overlappen heb je een pantserjuffer (zie boven). Is dat echter niet het geval en ligt het pterostigma van de voorvleugel dicht bij de vleugeltop heb je een winterjuffer. Determineer dan zorgvuldig en maak een foto of goede tekening van de zijkant van het borststuk!

De glazenmakers, *Aeshna*

Vrijwel alle glazenmakers vliegen nog, met uitzondering van de vroege glazenmaker, *Aeshna isosceles*.

Op heidevennen kun je de venglazenmaker *Aeshna juncea* zien. Deze is echter *zeer lastig* te onderscheiden van de noordse glazenmaker *Aeshna subarctica*. Er worden vaak determinatiefouten gemaakt tussen deze twee soorten. De noordse glazenmaker is uiterst zeldzaam, maar uit de laatste jaren zijn waarnemingen bekend uit Drenthe. Als je twijfelt tussen deze twee soorten, moet je ervan uitgaan dat het de venglazenmaker is. Als je denkt toch een noordse glazenmaker te hebben gevangen is het belangrijk dat je goede foto's of tekeningen maakt van alle kenmerken die in de tabel worden genoemd.

Voor de mensen uit het westen van het land zijn er mooie spektakels te zien als de kleine glazenmaker *Aeshna mixta* begint te trekken. Met name in de duinstreek en op andere plaatsen waar een zekere stuwing optreedt (het noorden van Noord-Holland bij Den Oever) heb je een redelijke kans vele tientallen van deze soort te zien, jagend langs bosranden.

De heidelibellen, *Sympetrum*

September is een echte maand voor de heidelibellen, alle algemenere soorten kun je nu nog veel aantreffen. Laat je door de naam niet misleiden, heidelibellen kun je op veel plaatsen aantreffen, en zeker niet alleen op de heide. Je kunt de heidelibellen redelijk makkelijk van elkaar onderscheiden, onder andere met bijgevoegde kruistabel die is overgenomen uit de ODON-tabel. Helaas staat de zwarte heidelibel er niet bij, deze is echter simpel te herkennen aan de zwarte poten en de ruime aanwezigheid van zwart langs de zijkant van het borststuk. Bovendien zijn de uitgekleurde mannetjes als enige van de heidelibellen zwart op het achterlijf (ook in de vlucht een goed kenmerk!).

En nu het veld in!

Uiteraard kunnen hier niet alle soorten worden besproken die je in september kunt zien. Dat hoeft ook niet, want je komt ze vanzelf wel tegen, als je op een mooie septemberdag het net pakt en erop uit trekt. En neem uiteraard ook je verrekijker mee. Ook de vogeltrek is weer begonnen!

Robert Ketelaar

	Sympetrum vulgatum	Sympetrum striolatum	Sympetrum sanguineum	Sympetrum flaveolum
poten geheel zwart	-	-	+	-
'snor' aanwezig (afbeelding 171 en 172 op bladzij 55)	+	-	+	-
grote gele vleugelbasisvlek	-	-	-	+